

Research Institute
for Security and
Development Studies

Quarterly.risstudies.org

Article history:
Received 31 December 2024
Revised 3 June 2025
Accepted 8 August 2025
Published online 27 August 2025

Strategic Studies Quarterly

Volume 28, Issue 2, pp 101-128

P-ISSN: 1735-0272
E-ISSN: 2980-910X

Dual Citizenship in Iran: Lessons from International Experience

Mahsa Shah-Mohammadi¹ Mojtaba Maqsoodi² Mohammad-Ali Khosravi³
Nader Houshmandyar⁴

1. Department of Public Policy, Faculty of Political Science, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
2. Faculty of Political Science, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
3. Faculty of Political Science, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
4. Faculty of Political Science, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Corresponding author email address: Mojtaba.Maghsoodi@iau.ac.ir

Article Info

Extended Abstract

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Shah-Mohammadi, M., Maqsoodi, M., Khosravi, M.A. & Houshmandyar, N. (2025). Dual Citizenship in Iran: Lessons from International Experience. *Strategic Studies Quarterly*, 28(2), 101-128.
doi:
10.22034/ssq.2025.496937.4237

©2025 the authors. Published by Research Institute of Strategic Studies (RISS), Tehran, Iran. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

Introduction

The issue of dual citizenship remains one of the main policy challenges in the Islamic Republic of Iran. This is largely due to the absence of a comprehensive and strategic approach, as well as differing governmental views on the subject. In contrast, many other countries have developed practical policies to manage the legal, political, and social dimensions of dual nationality.

This study examines the experiences of selected countries and evaluates their approaches to dual citizenship through the lens of national power. The central question is: "What lessons can Iran learn from other countries' approaches to dual citizenship to improve its policymaking?"

The main hypothesis proposes that, while some countries still reject dual citizenship as a threat to their national power, many others have adopted a more pragmatic and positive view. These countries have reformed domestic laws and used international legal frameworks to minimize potential risks while turning dual citizens into a strategic asset for strengthening their national power.

Methodology

Where traditional perspectives tend to treat nationality and dual nationality in rigid legal or political terms, this study adopts a modern and qualitative approach. Using library-based research- including books, scholarly articles, and legal documents - it traces the evolution of attitudes toward nationality and dual nationality within the broader concept of national power, understood as the combination of a nation's material and immaterial capabilities within its political and geographic boundaries.

Results

restrictive to permissive. Some countries, including China, Russia, and Japan, do not permit dual citizenship for their nationals, emphasizing the decisive role of population in national power. These countries often impose penalties, such as banning dual nationals from holding government positions.

In contrast, some countries argue that population size is no longer the primary determinant of power or security in the modern world. Consequently, they impose no restrictions on their citizens acquiring foreign citizenship. Indeed, global shifts in power structures, the expansion of digital communication that transcends borders, and the growing competition for human and financial capital have all prompted many states to reconsider their policies.

Today, many countries have adopted a more open approach to dual citizenship. On the one hand, they now recognize it for their citizens and have even amended domestic laws to facilitate this process. On the other hand, they have created internal legal frameworks and drawn upon international legal mechanisms to prevent potential political and legal complications arising from dual citizens. Recognizing the individual right to hold dual nationality, revising laws to ease travel and investment for dual citizens, and allocating parliamentary seats to citizens living abroad - many of whom hold dual nationality- are among the measures taken by countries with a balanced and pragmatic stance toward this phenomenon. At the same time, in terms of legal deterrence, these countries have sought to rely on internationally accepted doctrines and principles-such as the principle of state non-responsibility, the rule of primary nationality, and the theory of effective nationality-to manage potential political and legal challenges posed by dual citizens.

In Iran's case, despite having between five and eight million citizens living abroad- many of whom are dual nationals-the country still lacks a unified policy on the issue. Although recent initiatives have taken a more moderate stance, inconsistencies remain. For instance, Iranian law prohibits dual nationals from public employment but allows them to serve as advisors, creating legal ambiguity and policy inefficiency.

Nevertheless, Iran's recent approach signals a gradual shift toward engaging Iranians abroad as part of its broader strategy to enhance national power. Given that power today encompasses economic, cultural, and social dimensions-not only military and political ones-the Iranian diaspora can play a constructive role in countering anti-Iran sentiment and promoting international cooperation.

Conclusion

Dual citizenship has become a global phenomenon affecting nearly every country. States can broadly be divided into two categories: those that perceive it as a national threat (negative view) and those that see it as an opportunity (positive view). In Iran, although a negative attitude has long dominated, policymakers have increasingly recognized the need for reform. Recent years show a slow but clear movement toward acceptance and engagement with dual nationals as potential contributors to national development and diplomacy. Thus, while security concerns persist, the prevailing trend in Iran is shifting toward a more balanced and constructive view of dual citizenship as part of its national power.

Given these considerations, it is evident that formulating a coherent and strategic policy to address the issue of dual-national Iranians requires drawing upon the experiences of other countries. As the study findings indicate, although some nations—similar to the prevailing perspective in Iran—still view dual citizens as a potential threat to national cohesion and power, many others have recognized dual citizenship as a global reality. By moving beyond a purely negative or positive perception and adopting strategic policies aimed at maximizing engagement within a secure framework, these countries have managed to transform the challenges into a political, economic, and social opportunity both domestically and internationally.

In this regard, to address the question of dual-national Iranians while safeguarding national interests, Iran could initially follow the example of countries that regard dual citizenship as a personal matter, and subsequently establish mechanisms for mutual interaction between the government and dual citizens, paving the way for a comprehensive resolution of this issue.

Keywords: *Dual Citizenship; National Power; Citizenship Policy; Iranian Diaspora; Public Policy; Policymaking; Islamic Republic of Iran.*

Ethical Considerations

Compliance with Ethical Guidelines

This study was approved by the Ethics Committee of Research Institute for Security and Development Studies (ISDS), Tehran, Iran.

Authors' Contributions

All authors equally contributed to preparing this article.

Conflict of Interest

The authors declared no conflict of interest.

Funding Sources

This research received no external funding.

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه مطالعات
امنیت و پیشرفت

I.S.D.S
Quarterly.risstudies.org

تاریخچه مقاله

دریافت شده در تاریخ ۱۱۰ دی ۱۴۰۳
اصلاح شده در تاریخ ۱۳ خرداد ۱۴۰۴
پذیرفته شده در تاریخ ۱۷ مرداد ۱۴۰۴
منتشر شده در تاریخ ۵ شهریور ۱۴۰۴

فصلنامه مطالعات راهبردی

دوره ۲۸، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۴، پیاپی ۱۰۸،
صفحه ۱۰۱-۱۲۸

شاپای چاپی: ۱۷۳۵-۰۷۲۷
شاپای الکترونیکی: ۲۹۸۰-۹۱۰X

مسئله دوتابعیتی‌ها در ایران با بهره‌گیری از تجربیات سایر کشورها*

مهسا شاه‌محمدی^۱ مجتبی مقصودی^۲ محمدعلی خسروی^۳ نادر هوشمندیار^۴

۱. گروه سیاستگذاری عمومی دانشکده علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۲. گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۳. گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۴. گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

ایمیل نویسنده مسئول: Mojtaba.Maghsoudi@iau.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله پژوهشی/اصیل</p> <p>نحوه استناد به این مقاله: شاه‌محمدی، مهسا، مقصودی، مجتبی، خسروی، محمدعلی و هوشمندیار، نادر (۱۴۰۴). مسئله دوتابعیتی‌ها در ایران با بهره‌گیری از تجربیات سایر کشورها. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۸(۲)، ۱۰۱-۱۲۸</p> <p>doi: 10.22034/ssq.2025.496937.4237</p>	<p>در این پژوهش با روش کیفی و با تکیه بر اصل قدرت ملی، به ارزیابی دیدگاه برخی کشورها در قبال دوتابعیتی‌ها به‌عنوان مؤلفه‌ای تأثیرگذار در قدرت ملی پرداخته می‌شود. پرسش اصلی آن است که تجربیات رفتاری سایر کشورها در قبال دوتابعیتی‌ها چه درس‌هایی برای سیاستگذاری در ایران می‌تواند داشته باشد؟ فرض مقاله این است: «هرچند که همچنان برخی کشورها نفی دوتابعیتی‌ها را برای حفظ قدرت ملی ضروری می‌دانند، اما بسیاری از کشورها با پذیرش اصل دوتابعیتی‌ها به‌عنوان موضوعی جهانی و تدوین سیاست‌های راهبردی برای جذب حداکثری ضمن رعایت اصول امنیتی، توانسته‌اند مسئله دوتابعیتی‌ها را حل و در جهت ارتقای قدرت ملی کشورشان به‌کار گیرند». در ادامه نیز این امر مورد بررسی قرار می‌گیرد که بهره‌گیری از تجربیات سایر کشورها چه آنها که دوتابعیتی‌ها را نافی قدرت ملی می‌بینند و چه آنانی که آنها را تقویت‌کننده قدرت ملی ارزیابی می‌کنند، می‌تواند زمینه ساز نیل به سیاستگذاری راهبردی و پایان یافتن به مسئله ایرانیان دوتابعیتی شود.</p> <p>واژگان کلیدی: دوتابعیتی، قدرت ملی، تابعیت، ایرانیان خارج از کشور، سیاستگذاری، جمهوری اسلامی ایران.</p>
<p>© ۱۴۰۴ حق نشر (کپی رایست) این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY 4.0) صورت گرفته است.</p>	<p> </p>

*. مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته سیاستگذاری عمومی واحد تهران مرکزی دانشگاه آزاد اسلامی است.

مقدمه

تابعیت به عنوان اصلی مهم با جنبه‌های حقوقی و سیاسی شناخته می‌شود که زمینه‌ساز ایجاد تکالیف و حقوق متقابل میان دولت‌ها و اتباع کشورها می‌شود. تابعیت که گاه بر اساس اصل خاک و گاه بر پایه اصل خون حاصل می‌گردد، اصلی جدایی‌ناپذیر از زندگی هر فردی است و تقریباً نمی‌توان شخصی را یافت که به دنبال حصول این مهم نباشد چراکه در نهایت این تابعیت است که هویت و خاستگاه سیاسی و حقوقی فرد را مشخص می‌سازد. این مهم چنان است که بند یک از ماده ۱۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر اعلام می‌کند: «هر کس حق دارد دارای تابعیت باشد.» در مقدمه کنوانسیون لاهه مصوب ۱۹۳۰م. نیز آمده است: «به نفع عموم جامعه بین‌المللی است که هر فردی دارای تابعیت باشد.»

نکته مهم در باب مفهوم تابعیت، تابعیت مضاعف یا چندتابعیتی است که به یکی از مسائل مطرح در دنیای امروز مبدل شده است. تابعیت مضاعف عموماً به دلیل جمع‌شدن دو یا چند تابعیت در یک شخص بیان می‌شود. تفاوت قوانین کشورها در باب سیستم خاک و خون و حتی ملاحظات جمعیتی و حتی مسائل اقتصادی و امنیتی گاه در شکل‌گیری تابعیت مضاعف افراد نقش مؤثری دارد و بر اساس هر کدام از این مؤلفه‌ها، بعضاً فرد حق انتخاب میان حفظ یک تابعیت یا دوتابعیتی شدن را ندارد.

پدیده دوتابعیتی‌ها که گاه تمامی ایرانیان مهاجر به خارج از کشور با این عنوان خطاب می‌شوند، از مباحث قابل توجه در جمهوری اسلامی ایران است. آمار دقیقی از ایرانیان دوتابعیتی وجود ندارد، اما قدر مسلم حساب آن دسته از ایرانیانی که در ابتدای انقلاب یا دوران جنگ از ایران مهاجرت کرده و تابعیت کشور دیگری را گرفته‌اند یا افرادی که با اهداف اقتصادی به این امر تن داده‌اند را باید از افرادی که با اهداف سیاسی به تابعیت کشوری دیگر درآمده‌اند، جدا کرد.

نکته دیگر آنکه مسئله دوتابعیتی‌ها به دلیل سیل گسترده مهاجرت جهانی و تغییرات در نظام بین‌الملل صرفاً موضوعی مربوط به ایران نیست و تقریباً تمامی کشورها با این مسئله دست به گریبان هستند؛ مسئله‌ای که رویکردها و واکنش‌های متفاوتی در کشورهای مختلف

داشته است. واکنش‌هایی که طیفی از پذیرش کامل دوتابعیتی‌ها به عنوان امری طبیعی تا نفی کامل و مجازات دوتابعیتی‌ها را در برمی‌گیرد.

آنچه در این میان مورد توجه بوده و می‌توان بعضاً نگاه کشورها به مقوله دوتابعیتی‌ها را بر اساس آن دسته بندی کرد، تأثیرات این پدیده بر افزایش قدرت ملی کشورهاست. برخی کشورها همچنان بر این عقیده‌اند که دارندگان تابعیت مضاعف، نه تنها کارکردی برای تقویت قدرت ملی کشور ندارند بلکه برای کسب یا حفظ تابعیت جدید علیه کشور نخست خویش دست به خیانت یا حداقل بی‌تفاوتی می‌زنند. برخی کشورها با تکیه بر تغییر در ساختار نظام بین‌الملل و تقویت قدرت نرم و دیپلماسی عمومی به جای قدرت سخت در تحقق و افزایش قدرت ملی، اتباع دوتابعیتی خویش را بخشی مؤثر در افزایش قدرت ملی کشورشان دانسته و به دنبال ظرفیت‌سازی از دوتابعیتی‌ها البته با رعایت اصول امنیتی هستند.

در این پژوهش پرسش اصلی آن است که «تجربیات رفتاری سایر کشورها در قبال دوتابعیتی‌ها چه درس‌هایی برای سیاستگذاری در ایران می‌تواند داشته باشد؟». بر اساس پرسش فوق، این دیدگاه مطرح می‌شود که هرچند برخی کشورها نفی دوتابعیتی‌ها را برای حفظ قدرت ملی ضروری می‌دانند، اما بسیاری از کشورها با پذیرش اصل دوتابعیتی به عنوان موضوعی جهانی و تدوین سیاست‌های راهبردی برای جذب حداکثری، ضمن رعایت اصول امنیتی بر آن شده‌اند مسئله دوتابعیتی‌ها را حل و در جهت ارتقای قدرت ملی کشورشان به‌کار گیرند.

در این مقاله تلاش می‌شود تا با روش کیفی و کاربردی، با ارزیابی دیدگاه‌های و عملکردهای برخی کشورها در طیفی از دیدگاه‌های مثبت و منفی نسبت به تأثیر دوتابعیتی‌ها بر قدرت ملی کشورها، گامی در جهت نیل به سیاستگذاری راهبردی پیرامون دوتابعیتی‌ها در ایران برداشت.

الف) تابعیت و قدرت ملی

یکی از مؤلفه‌های مطرح برای هر کشور و جامعه‌ای، واژه‌ای به نام قدرت ملی است. قدرت ملی به مجموعه توانایی‌های مادی و معنوی گفته می‌شود که در قلمرو یک واحد جغرافیایی - سیاسی به نام کشور یا دولت وجود دارد (رجب‌پور و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۵۰). درجه میزان یکپارچگی، عامل مهمی در ارزیابی قدرت ملی تلقی می‌شود و این امر به مشارکت گسترده مردم و برخورداری از آگاهی مشترک ملی و ایدئولوژیک بستگی دارد، بدین معنا که آنها به

جای متعهد ساختن خود به گروه، حزب یا طبقه‌ای خاص، به دولت متبوع خویش وفادار می‌مانند (قوم، ۱۳۷۲: ۸۲).

هر سیاستگذاری داخلی و بیرونی بر اساس یک چارچوب مشخص و غیرقابل انکار تدوین و اجرا می‌شود و آن توجه به اصل قدرت ملی است چراکه هیچ کشوری را نمی‌توان یافت که بدون برخورداری از چنین قدرتی بتواند به حل مشکلات داخلی و نقش‌آفرینی جهانی بپردازد.

در این میان در باب قدرت ملی به طور معمول دو دیدگاه عمده مشاهده می‌شود؛ دسته اول صاحب‌نظرانی هستند که عوامل نظامی را مظهر قدرت ملی دانسته‌اند. گروه دوم صاحب‌نظرانی می‌باشند که عوامل اقتصادی را مهم‌تر دانسته و آنها را معیار ارزیابی قدرت ملی کشورها عنوان کرده‌اند (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۸۵: ۴۸). با توجه به تغییرات در ساختار نظام بین‌الملل و گسترش بازیگران از حوزه صرفاً دولتی به غیردولتی و حتی افراد، شاخه‌ها و مؤلفه‌های قدرت ملی نیز با تغییراتی همراه شده است. به طور کلی قدرت ملی دارای ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، نظامی، سرزمینی و... شده است و از همین رو دولت‌ها تلاش دارند در ابعاد مختلف زمینه را برای تقویت و ارتقای قدرت ملی فراهم سازند.

در این میان یکی از مؤلفه‌های قابل‌طرح در حوزه قدرت را می‌توان در مقوله‌ای به نام تابعیت و به تبع آن تابعیت مضاعف جستجو کرد؛ چراکه تابعیت به منزله مجموعه افرادی است که از نظر حقوقی و سیاسی زیرمجموعه و تحت‌الحمایه یک دولت قرار می‌گیرند که در نهایت از یک سو، جمعیت‌سازی به عنوان مؤلفه‌ای مهم در قدرت ملی را به همراه دارند و از سوی دیگر میزان نقش‌آفرینی و جایگاه جهانی یک دولت در حمایت از شهروندان تحت حاکمیتش را برای دولت و ملت‌های دیگر مشخص می‌سازند. اهمیت مسئله تابعیت در قدرت ملی را می‌توان در شکل‌گیری مقوله‌ای به نام خدمات کنسولی و قضایی مشاهده کرد.

اهمیت تابعیت برای بسیاری از جوامع چنان است که حتی سیستم آموزشی را نیز بر اساس اصل شهروندی و ماندگاری تابعیت تعریف و اجرا می‌کنند و بر این عقیده‌اند که چون شهروندی مادام‌العمر است، کارکرد آموزش برای قادر ساختن تک‌تک اعضای جامعه به ادامه یادگیری و بهبود مهارت‌های خود بسیار مهم است (Alt & Raichel, 2018) و دوتابعیتی‌شدن افراد می‌تواند خللی در این روند ایجاد نماید.

به عنوان یک اصل اساسی حقوق بین‌الملل، شیوه‌های مختلف تحصیل، بازیابی و از دست دادن تابعیت موضوعی است که تحت صلاحیت کشورهای مستقل قرار می‌گیرد (Blázquez Rodríguez, 2022) و در چارچوب این حق، دولت‌ها برای مقابله با تهدیدات

احتمالی ناشی از دوتابعیتی‌ها رویکردهای نوینی همچون تکیه بر قوانین بین‌المللی را در دستور کار قرار داده‌اند که در قالب اصل مسئولیت دولت‌ها با تکیه بر دیدگاه‌های نوین امنیت ملی قابل ارزیابی است.

برخی بر نظریه تک‌تابعیتی تأکید دارند. مخالفین تابعیت مضاعف اغلب وفاداری ملی را امری درونی، انحصاری و تفکیک‌ناپذیر می‌دانند و از این جهت این مفهوم را مشابه دوهمسری ارزیابی کرده و تأکید دارند که تابعیت مضاعف معادل نوعی فریب‌دادن هر دو جامعه سیاسی است که فرد تابعیت آنها را کسب کرده است (عزیزی، ۱۳۹۸: ۲۵). در همین حال پیروان این دیدگاه با اشاره به ساختار آناشیشست جهانی، مقوله دفاع از وطن را اصلی مهم در امر تابعیت عنوان کرده و تأکید دارند که فرد با تابعیت مضاعف نمی‌تواند تعهدات خود در زمان جنگ به کشورش را اجرا کند و این نوعی توهین به طبیعت است (Parker, 2017).

در نقطه مقابل برخی با رد دیدگاه منفی نسبت به تابعیت مضاعف تأکید دارند که خودداری دولت‌ها از پذیرش تابعیت مضاعف سبب تضعیف حقوق ملی در عرصه‌های جهانی شده، بسترهای توسعه مهاجرت‌های ناخواسته را فراهم ساخته و منافع و امنیت ملی را با چالش‌های اساسی مواجه می‌سازد و در نهایت سرمایه‌های انسانی که ارزشمندترین مؤلفه و عنصر یک واحد سیاسی محسوب می‌شوند را در معرض تهدید قرار داده و از چرخه فعالیت در راستای منافع ملی خارج می‌کند (یزدانیان، ۱۳۹۸: ۲۰). با توجه به این ملاحظات، قرارگرفتن تابعیت مضاعف در چارچوب نظریه قدرت ملی را می‌توان یکی از مؤلفه‌های تأثیرگذار بر دیدگاه دولت‌ها و کشورهای مختلف دانست که در نهایت مدل سیاستگذاری آنها در قبال تابعان خود (با و بدون تابعیت مضاعف) را مشخص می‌سازد.

ب) رفتارشناسی چند کشور منتخب در قبال دوتابعیتی‌ها

تابعیت و تابعیت مضاعف از مسائل مطرح در عرصه بین‌الملل است به‌گونه‌ای که کشوری را نمی‌توان یافت که موضعی در این زمینه نداشته باشد. هرگاه شخص حقیقی یا حقوقی با حفظ تابعیت قدیم، تابعیت جدیدی کسب کند و یا دو یا چند دولت، تابعیت خود را به شخص مزبور اعطا کنند که بر اساس آن، شخص وظیفه انجام تکالیفی را در قبال تکلیف دولت در حمایت سیاسی از وی بر عهده داشته باشد، وضعیت تابعیت مضاعف روی می‌دهد (مشهدی و گائینی، ۱۴۰۰: ۱۲۸) در این میان تأثیرگذاری مسئله تابعیت و تابعیت مضاعف بر قدرت ملی

کشورها، موجب شده تا دولت‌ها به عنوان تنها دارندگان حق اعطا یا سلب تابعیت، با حساسیت‌های خاصی به این مسئله پرداخته و قوانینی را اجرایی سازند.

در دیدگاهی که بیشتر در گذشته رایج بوده حفظ اتباع و جلوگیری از دوتابعیتی شدن، از مؤلفه‌های قدرت ملی قلمداد شده است به ویژه آنکه مقوله‌هایی همچون جمعیت و روحیه ملی دارای اهمیت بسیاری برای انسجام درونی و قدرت جهانی دولت‌ها بوده است.

دولت‌ها در گذشته تابعیت مضاعف را غیرقابل‌پذیرش می‌دانستند زیرا در سال‌های دور به علت تعهدات مربوط به خدمت نظامی و همچنین درگیری‌های نظامی مکرر میان کشورها، یک فرد تنها می‌توانست به یک کشور وفادار باشد و تابعیت آن را اخذ نماید (انوری و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۸۰).

دیدگاه دیگر که در عصر حاضر ابعاد گسترده‌تری گرفته، بر این عقیده است که دوتابعیتی بودن افراد نمی‌تواند تأثیرچندان منفی بر قدرت ملی کشورها داشته باشد و حتی با بهره‌گیری از ظرفیت‌سازی‌ها می‌توان از دوتابعیتی‌ها برای ارتقای قدرت ملی و نقش‌آفرینی جهانی بهره گرفت.

پیروان این دیدگاه بر این عقیده‌اند که معنای شهروندی در حال تغییر است. شهروندی زمانی نمایانگر همبستگی میان افرادی بود که متعهد به حمایت و فداکاری متقابل بودند، اما با تغییرات روی داده در مفاهیمی همچون سرزمین، بیشتر به نشان امتیاز تبدیل می‌شود تا نشانگر برابری. در همین حال، وقوع انفجاری شهروندی دوگانه، ما را از دنیایی دور می‌کند که در آن دولت‌ها با حسادت خواستار وابستگی انحصاری بودند و به دنیایی وارد می‌سازد که در آن افراد می‌توانند هویت‌های رسمی چندملیتی را بسازند و حفظ کنند (Spiro: 2020).

این دیدگاه نیز مطرح است که هرچند قدرت‌های بزرگ معمولاً کشورهای پرجمعیت بوده اند، با این همه نمی‌توان گفت که هر چه جمعیت یک کشور بیشتر باشد، قدرت آن کشور نیز به همان نسبت برتر است. چنانکه اگر این قاعده درست بود، قدرت چین و هند که جمعیتی چندبرابری آمریکا دارند، باید قدرت اول و دوم جهان می‌شدند. لذا جمعیت یک کشور تنها از حیث کمیت مطرح نیست بلکه ویژگی‌های کیفی همچون مهارت و دانش فنی، طرز تفکر، سنت‌ها و آداب و رسوم، روحیه ملی، رهبری، مرام عقیدتی و... نیز دارای اهمیت است (عامری، ۱۳۷۷: ۳۷۰).

تقریباً در یک سیر تاریخی، از محکومیت جهانی موضوع تابعیت مضاعف در حقوق بین‌الملل کلاسیک و سنتی به سمت مخالفت اساسی‌تر یا در زمان‌های اخیر به بحث تساهل و تحمل

می‌رسیم. پیتر اسپرو^۱ یکی از صاحب‌نظران و مفسرین حقوقی، حتی فراتر از بحث مفهوم تساهل و تحمل، پیش رفته است. وی صراحتاً بحث تابعیت مضاعف را به عنوان یک خیر مثبت در نظر می‌گیرد که به تشویق کسب تابعیت و در نتیجه شبیه‌سازی، همسان‌سازی و جابجایی منجر می‌شود که در این موضوع می‌تواند حمایت‌های حقوقی سودمند را برای افراد ایجاد و سفرهای بین‌المللی را تسریع نماید (عزیزی، ۱۳۹۸: ۴۹).

برخی بر این عقیده‌اند که هر چند توسعه حقوق بین‌الملل، حقوق بشر و جایگاه بیشتر افراد در سطح قوانین جهانی، طیف ظریف‌تری از حقوق و وظایف را ایجاد کرده که ممکن است رابطه بین فرد و وضعیت ملیت او را مشخص کند، اما حوزه‌های حمایتی اضافی از فرد در حقوق بین‌الملل مانع از این نمی‌شود که دولت از اتباع خود وفاداری بخواهد. حقوق بین‌الملل بشردوستانه شواهد زیادی در این مورد ارائه می‌کند، در حالی که کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل‌های الحاقی آن، هر چند سیستمی از حمایت اساسی و احترام برای افراد بدون توجه به ملیت ارائه می‌کنند، اما آنها نیز سعی نمی‌کنند سیستم حمایت دیپلماتیک از اتباع را جایگزین کنند (Boll, 2007: 147). از همین رو نمی‌توان از الزام افراد به وفاداری به یک دولت سخن به میان آورد.

در همین حال این دیدگاه نیز مطرح است که برخی افراد نه به اختیار بلکه به صورت اکتسابی دچار تابعیت مضاعف شده‌اند که باید حساب آنها را از سایرین جدا کرد. تابعیت اکتسابی یا اشتقاقی تابعیتی است که بعد از تاریخ تولد تا وقتی که شخص زنده است در اثر اعمال حقوقی شخص یا نماینده قانونی او ممکن است تحصیل شود (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۱: ۱۳۵).

به هر تقدیر با توجه به آنچه از دیدگاه‌های مطرح در باب دوتابعیتی‌ها ذکر شد، آنچه در صحنه بین‌الملل مشاهده می‌شود، بر دو محور نگاه منفی و مثبت به دوتابعیتی‌ها استوار است، به‌گونه‌ای که هر کدام استدلال‌ها و دیدگاه‌های خود در باب تأثیر دوتابعیتی‌ها بر قدرت ملی را مطرح می‌سازند.

۱. دوتابعیتی‌ها تضعیف‌کننده قدرت ملی (نگاه منفی محور)

نگاهی بر قوانین و مقررات کشورها نشان می‌دهد که همچنان کشورهایی هستند که پذیرنده هیچ‌گونه تابعیت مضاعفی نبوده و با نگاهی منفی به افرادی با چنین وضعیتی می‌نگرند و همچنان تأکید دارند که تابعیت، اصلی مهم در حفظ و ارتقای قدرت ملی است.

نکته مهم این است که تعهد به وفاداری موضوعی برای حقوق شهروندی است نه بین‌المللی. برخلاف تعیین استانداردهای تعهد برای اتباع، قوانین بین‌الملل محدودیت‌هایی را برای نحوه رفتار دولت‌ها با بیگانگان، به دلیل وظایفشان در قبال سایر دولت‌ها، علاوه بر محدود کردن نحوه رفتار آنها با اتباع خود تعیین می‌کنند. از منظر یک دولت، چند تابعیتی از ابعاد قابل توجه پیوندهای احتمالی است که افراد می‌توانند با یک دولت خارجی داشته باشند.

این دیدگاه تأکید دارد که تابعیت مضاعف و وفاداری سیاسی به دولت، اصلی جدایی‌ناپذیر تلقی می‌شود (Faist, 2008). نمونه‌های زیادی وجود دارد که وفاداری یک فرد بر اساس پیوند خارجی، خواه واقعی یا ادراکی، مورد سؤال قرار گرفته است (Boll, 2007: 147). از همین رو، رویکرد فرد به دوتابعیتی شدن را می‌توان نوعی طلاق عاطفی از وطن و دولت تابعیت نخست دانست. روحیه ملی یکی از مبانی پیچیده، ناپایدار و در همان حال بسیار مهم قدرت ملی است. به نظر مورگنتا روحیه ملی در پیچه‌ای از اراده یک ملت در پشتیبانی از سیاست خارجی دولت خود در زمان صلح یا جنگ است. روحیه ملی را می‌توان همچنین تمایل و رضایتی دانست که در ضمیر تعداد زیادی از افراد ملتی پدیدار می‌شود تا منافع کشور خود را برتر از منافع و مصالح خویش بشمارند. چشم‌پوشی مردم از منافع شخصی و حمایت از دولت بدون شک اثر مهمی در قدرت یا توانایی یک کشور برای نفوذ و تأثیر گذاشتن بر رفتار و اعمال کشورهای دیگر دارد (عامری، ۱۳۷۷: ۳۷۴). بنابراین در جهت تحقق این مهم بسیاری از دولت‌ها با حساسیتی خاص به مقوله دوتابعیتی‌ها می‌نگرند.

به عنوان نمونه رویکرد کشورهای سوسیالیستی در قبال تابعیت مضاعف منفی است و این دیدگاه عمدتاً از قوانین داخلی آنان سرچشمه می‌گیرد. تقریباً اکثر قوانین تابعیت که در حال حاضر در این کشورها اجرا می‌شود، حاوی مقررات خاصی است که مؤید اصل تابعیت واحده است. در موافقت‌نامه‌های دوجانبه متعددی نیز که این کشورها منعقد نموده‌اند، همین موضع اتخاذ شده است. طبق قوانین فدرال روسیه در مورد موضوع تابعیت که در سال ۲۰۰۲ تصویب شد، شهروند فدراسیون روسیه که علاوه بر تابعیت روس، تابعیت کشور دیگری را نیز دارد، تنها شهروند روسیه فدراتیو محسوب می‌شود، به استثنا مواردی که امکان کسب تابعیت دوگانه در توافقنامه‌های بین‌المللی به آنها داده شده باشد یا مواردی که بر پایه قوانین فدرال فدراسیون روسیه باشد. علاوه بر این اتخاذ یک تابعیت دیگر برای کسی که شهروند روسیه است، باعث باطل شدن تابعیت روسی فرد نمی‌شود (انوری و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۸۸).

همچنین به موجب قانون تابعیت چین مصوب سپتامبر ۱۹۸۰ که برگرفته از اصل نفی تابعیت مضاعف است: «تابعیت چینی از طریق نسب، پذیرش تابعیت چینی یا بازگشت به آن حاصل می‌شود و با ترک تابعیت چینی یا کسب تابعیت دیگر از دست می‌رود» (رستمی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۱۰۱). بر اساس ماده سوم قانون ملی چین، این کشور «حق داشتن دو تابعیت را برای هیچ شهروندش به رسمیت نمی‌شناسد». افزون بر آن، قانون تصریح می‌دارد شهروند این کشور که نظر «به خواست خودش» درخواست تابعیت یک کشور دیگر را می‌کند، به صورت خودکار تابعیت چینی خود را از دست می‌دهد.

بر اساس ماده سوم قانون ملی چین، این کشور «حق داشتن دو تابعیت را به هیچ شهروندش به رسمیت نمی‌شناسد». افزون بر آن، قانون تصریح می‌دارد، شهروند این کشور که نظر «به خواست خودش» درخواست تابعیت یک کشور دیگر را می‌کند، به صورت خودکار تابعیت چینی خود را از دست می‌دهد (dw, 2017).

اتریش به گونه شفاف، داشتن شهروندی کشور دیگر را ممنوع اعلام کرده است به گونه‌ای که در صورت درخواست حق شهروندی یک کشور دیگر، متقاضی به گونه «خودکار» تابعیت اتریشی خود را از دست می‌دهد. هرچند این کشور در موارد اندکی استثنا قائل شده است. به عنوان نمونه به اینکه شهرت فردی که درصدد است از امتیاز دوتابعیتی استفاده کند، در چه سطحی است. به عنوان مثال، به ارنولد شوارزنگر، اجازه داده شد تا هم زمان با این که شهروند ایالات متحده بود، تابعیت اتریشی خود را نیز حفظ نماید (رستمی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۱۴۳).

۲.۴ دو تابعیتی‌ها تقویت‌کننده قدرت ملی (نگاه مثبت محور)

نگاه دیگر به دوتابعیتی‌ها شامل پذیرش برخورداربودن افراد از چنین تابعیتی به عنوان یک رفتار شخصی است. پیروان این دیدگاه تأکید دارند که اعمال سیاست‌های متفاوت خون و خاک که دولت‌ها، یکی از دو روش و یا هر دو را برای اعطای تابعیت پذیرفته‌اند، گاهی به تابعیت مضاعف غیرارادی برای اشخاص می‌انجامد (مشهدی و گائینی، ۱۴۰۰: ۱۴۰). به عنوان مثال اکثر متقاضیان شهروندی، تابعیت اتحادیه اروپا را با تکیه بر اصل و نسب یا منشأ قومی به دست می‌آورند. برخی دیگر با برنامه‌ریزی استراتژیک محل تولد فرزندان خود، شهروندی ایالات متحده را برای آنها تضمین می‌کنند (Harpaz, 2019).

آلمان در حالی پیش از این در قبال تابعیت مضاعف شهروندانش سخت‌گیری می‌کرد اما از اول ژانویه سال ۲۰۰۰ در مورد اطفال حاصل از ازدواج مختلط و کسانی که طبق سیستم خون آلمانی و طبق سیستم خاک تابعیت کشور دیگری را دارند به رسمیت شناخته است

(رستمی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۱۴۳). قابل توجه آنکه آلمان در جهت جذب نیروی کار و سرمایه در دادن تابعیت به اتباع سایر کشورها که عملاً آنها را دو تابعیتی می‌سازد، سخت‌گیری نداشته و در جمع یکی از کشورهای اصلی مهاجرپذیر قرار دارد.

نکته قابل توجه آنکه امروز کشورهای بسیاری را می‌توان نام برد که جهت نام‌آوردن در عرصه ورزش از یک سو تابعیت مضاعف اتباع خویش را نادیده گرفته‌اند و از سوی دیگر به اتباع سایر کشورها تابعیت مضاعف داده و از این افراد در رده‌های ملی بهره گرفته‌اند. به عنوان مثال برخی بازیکنان با تابعیت دو یا چندگانه همچون سامی خدیوا، مسعود اوزیل، و کاس پودولسکی، جرمی بوآتنگ در تیم ملی آلمان در جام جهانی ۲۰۱۴ حضور داشته‌اند (جهانگیری و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۲۸-۱۴۶).

در نمونه‌ای دیگر از پذیرش تابعیت مضاعف، شهروندان اسپانیایی نیز اگر ظرف مدت سه سال به مقامات اطلاع دهند که مایل به نگه‌داشتن گذرنامه اسپانیایی خود هستند، حق داشتن دو تابعیت را دارند (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۴۰۱).

تابعیت مضاعف در کشور سوئد از سال ۲۰۰۱ و در کشور سوئیس از سال ۱۹۹۲ مجاز شناخته شده است. در برخی کشورها مثل استرالیا نیز تابعیت مضاعف به دلیل اقتصادی و اجتماعی از سوی دولت مورد تأیید قرار گرفته است (رستمی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۱۴۳).

۲-۱. تدابیر کشورهای مثبت‌اندیش برای مقابله با چالش‌های حقوقی و جهانی

دو تابعیتی‌ها

با توجه به اینکه بر اساس اصل مسئولیت دولت‌ها، آنها موظف هستند تا در سراسر جهان از منافع و شخصیت اتباع خویش دفاع نمایند، لذا دارندگان تابعیت مضاعف بعضاً چالش‌هایی را برای دولت‌ها در دعوی حقوقی و قضایی بین‌المللی ایجاد کرده‌اند. از همین رو دولت‌ها با درپیش گرفتن راهکارهای مختلف تلاش کرده‌اند تا ضمن کاهش این چالش‌ها از ظرفیت‌های دو تابعیتی‌ها در عرصه داخلی و جهانی در جهت تقویت قدرت ملی نیز برخوردار شوند.

برخی از کشورها در چارچوب بهره‌گیری از ظرفیت دو تابعیتی‌ها، این نوع از تابعیت را با شروطی پذیرفته‌اند که شامل توجه به تابعیت اول یا تابعیت مؤثر است. در کنوانسیون پان امریکن که در ۱۳ اوت ۱۹۰۶ در ریودوژانیرو به تصویب رسیده است و نیز در معاهدات دوجانبه‌ای که دولت آمریکا از سال ۱۸۶۸ با بعضی دول دیگر، راجع به تابعیت منعقد نموده است برای رفع مشکل تابعیت مضاعف، تابعیت مؤثر و فعال شخص، ملاک عمل واقع شده است (ارفع‌نیا، ۱۳۷۲: ۶۸).

به‌علاوه با تصویب کنوانسیون اروپایی تابعیت مصوب ۱۹۹۷، اصل تابعیت مؤثر هم توسط دولت‌های اروپایی عضو کنوانسیون به رسمیت شناخته شده است. به موجب ماده ۱۸ این کنوانسیون در باب جانشینی دولت‌ها از جمله مواردی که دول عضو باید در تصمیم‌گیری راجع به اعطا یا بقای تابعیت مد نظر قرار دهند، پیوند واقعی و مؤثر شخص مزبور با دولت است (رستمی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۱۳۶).

در همین حال در کنوانسیون اروپایی تابعیت در باب تابعیت چندگانه آمده است، اتباع دولت عضو که دارای تابعیت دیگری نیز می‌باشند، در قلمرو دیگر دولت عضو، از حقوق و تکالیف مشابه اتباع آن دولت عضو برخوردار خواهند بود. همچنین آمده است که دولت عضو نباید ترک یا از دست‌دادن تابعیت دولت دیگر را شرط تحصیل یا حفظ تابعیت خود قرار دهد، زمانی که این ترک یا از دست‌دادن تابعیت امکان‌پذیر نباشد یا به لحاظ عقلانی لازم تلقی نگردد (مجله حقوقی، ۱۳۷۷: ۳۵۷-۳۵۸).

در این میان برخی از کشورها نیز تلاش کرده‌اند تا مسئله دوتابعیتی‌ها و تبعات قضایی و حقوقی آن را بر اساس رویه‌های جهانی رفع نمایند تا ضمن برخوردار شدن از ظرفیت‌های اتباع مهاجر خویش به سایر کشورها، از هزینه‌های احتمالی دوتابعیتی‌هایشان در داخل و خارج کشورشان جلوگیری نمایند.

یکی از پرکاربردترین قوانین بین‌المللی در این عرصه، تأکید بر نظریه عدم مسئولیت دولت‌هاست. این نظریه برگرفته از ماده چهار کنوانسیون ۱۹۳۰ لاهه است که مقرر می‌دارد: «هیچ دولتی نمی‌تواند به نفع یکی از اتباعش در مقابل دولت دیگری که وی نیز آن شخص را تبعه خود می‌داند، مبادرت به حمایت سیاسی کند». تأکید بر نظریه اعمال اولین تابعیت نیز از دیگر ابعاد این رویه است. بر اساس این نظریه هنگامی که ضروری باشد تا بین دو یا چند تابعیت یک شخص، یکی را انتخاب نمود، باید اولین تابعیت شخص را به عنوان تابعیت وی انتخاب کرد (آل کجفاف، ۱۳۹۳: ۷۷).

بر اساس این رویه‌ها کشورها می‌توانند مانع از آن شوند که شهروندانشان که تابعیت کشور دیگری را نیز گرفته‌اند در موارد قضایی و حقوقی چالشی برای آنها ایجاد نمایند، در حالی که در صورت هرگونه تخلفی از سوی این افراد نیز بر اساس همین رویه‌ها مجازات و اعمال قانون در قبال آنها اجرا می‌شود (ابراهیم گل و حکمتی‌مقدم، ۱۳۹۴: ۸۳). به عبارتی دیگر این دست از کشورها به جای اعمال محدودیت و طرد اتباع دوتابعیتی خویش، تلاش می‌کنند از رویه‌های

بین‌المللی برای مقابله با چالش‌های حقوقی و سیاسی احتمالی پیش‌آمده از اتباع دارنده تابعیت مضاعف بهره‌برداری کنند.

برخی از کشورها نیز ضمن پذیرش اصل تابعیت مضاعف، حقوقی را برای اتباع خود در سایر کشورها یا همان دارندگان تابعیت مضاعف در نظر گرفته‌اند. به عنوان مثال در فرانسه ضمن پذیرش تابعیت مضاعف شهروندان، در اصل ۲۴ قانون اساسی فرانسه آمده است که فرانسویان مقیم خارج از کشور نیز دارای نمایندگانی در مجلس سنا هستند (یزدانیان، ۱۳۹۸: ۲۷۷). مکزیک نیز قانون اساسی و قوانین خود را تغییر داد تا به مکزیکی‌هایی که به‌عنوان شهروند آمریکایی به تبعیت ایالات متحده درآمده بودند، اجازه دهد نوعی از تابعیت مکزیکی را پس بگیرند. این اقدام از طریق اعطای کارت شهروندی ماتریکولا به شهروندان مکزیکی که در خارج از مکزیک اقامت دارند، صورت می‌گیرد (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۴۰۱). از ۶۳۰ نماینده مجلس ایتالیا، ۱۲ نماینده توسط ایتالیایی‌های خارج از کشور انتخاب می‌شوند (یزدانیان، ۱۳۹۸: ۲۷۷). در اثرپذیری و اثرگذاری گیرندگان تابعیت مضاعف در سایر کشورها رویکرد مقایسه‌ای نشان می‌دهد که مکزیکی‌های واردشده به آمریکا، میراث مهاجرت ناخواسته، انگیزه‌های انطباق مفهوم سرزمینی شهروندی با مهاجران را تضعیف کرده و عملاً در جامعه آمریکایی جذب شده‌اند. در مورد مهاجرین ترکیه به آلمان، ارتباط سیاسی بالاتر مهاجران که می‌تواند تابعیت کشور میزبان را داشته باشد، بعد خارجی مفهوم قومی- فرهنگی شهروندی را تقویت کرد، چنانکه در کنار وفاداری به فرهنگ خویش در آلمان به زندگی خود ادامه می‌دهند (Yasar, 2017).

در رویکردی دیگر با توجه به جمعیت بالای دوتابعیتی در برخی از کشورها، دولتمردان این کشورها بر آن شده‌اند تا از این مسئله به عنوان یک مؤلفه در قدرت دیپلماسی خود و نیز ابزاری در جهت کسب منافع اقتصادی بهره‌گیرند. به عنوان نمونه هندوستان در سال ۲۰۰۳ رویکرد جدیدی در قبال دوتابعیتی‌ها اتخاذ و اعلام کرد که به حدود ۲۰ میلیون هندی‌تبار که در کشورهای خارجی زندگی می‌کنند، تابعیت مضاعف می‌دهد. در نهایت در ژانویه ۲۰۰۶ برای نخستین بار دولت هند طرحی با عنوان تابعیت هندی برای هندی‌های خارج‌نشین تصویب کرد تا شرایط برای ارائه تسهیلات به آنها فراهم شود (یزدانیان، ۱۳۹۸: ۲۷۷).

جدول ۱. نگاهی مقایسه‌ای به دیدگاه‌های تهدید محور و فرصت محور

ردیف	دیدگاه فرصت محور	دیدگاه تهدید محور
۱	در عصر جهانی‌شدن، مهاجرت و تابعیت مضاعف امری عادی است.	تابعیت و وفاداری سیاسی به دولت، اصلی جدایی‌ناپذیر است.
۲	در عصر حاضر جمعیت آماری زمینه‌ساز قدرت ملی و جهانی نمی‌شود لذا دوتابعیتی‌بودن مشکلی برای کشورها ایجاد نمی‌کند.	جمعیت عنصر اصلی در قدرت ملی است چنانکه کشورهای کوچک آسیب‌پذیری و وابستگی بیشتری به قدرت‌های بزرگ دارند.
۳	تابعیت تنها معیار میهن‌دوستی نیست چنانکه برخی در داخل یک کشور به کشور خود خیانت می‌کنند.	اکثر دوتابعیتی‌ها آنهایی هستند که پس از افشای خیانتشان، تابعیت کشور دیگر را گرفته‌اند.
۴	مسئولیت دولت‌ها ایجاد شرایط مطلوب اقتصادی برای همگان است و تا زمان تحقق این امر، نمی‌توان به دوتابعیتی‌شدن افراد با اهداف اقتصادی خرده گرفت.	دریافت تابعیت برای برخوردارشدن از امکانات بیشتر اقتصادی نوعی برتری‌خواهی فردی است.
۵	سرمایه و تخصص اتباع کشور در خارج از کشور از جمله دوتابعیتی‌ها می‌تواند مؤلفه‌ای برای منافع اقتصادی باشد.	افرادی که با اهداف اقتصادی دوتابعیتی شده‌اند، برای کسب منافع اقتصادی برای کشور قابل اعتماد نیستند.
۶	نگاه مثبت به دوتابعیتی‌ها، می‌تواند به تحکیم پیوند و اعتماد خانواده‌های این افراد در داخل کشور به نظام منجر گردد.	تابعیت پیوندی است که شخص را به ملت معینی مربوط می‌سازد. کسی که تابعیت مضاعف دارد وضعیت مشخصی برای خود در این پیوند ندارد.
۷	ایجاد جاذبه‌های مهاجرتی برای اتباع سایر کشورها، از مسئولیت عصر حاضر دولت‌ها برای جذب سرمایه و دیپلماسی عمومی است که با پذیرش حقوق دوتابعیتی‌ها می‌توان در تقویت آن گام برداشت.	دوتابعیتی‌شدن نمایش چهره‌ای منفی از ثبات و امنیت و ناتوانی اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است که مورد سوءاستفاده دیگران قرار می‌گیرد
۸	برخی افراد به دلیل تولد در خارج دوتابعیتی شده‌اند و نباید با دیدی منفی به آن نگریست.	کسانی که به دلیل محل تولد تابعیت مضاعف گرفته‌اند بعد از رسیدن به سن قانونی می‌توانستند تابعیت دوم را لغو نمایند.
۹	دوتابعیتی‌ها می‌توانند زمینه‌ساز افزایش قدرت ملی در داخل و خارج شوند.	دوتابعیتی‌ها به دلیل وابستگی به خارج زمینه‌ساز تضعیف قدرت ملی خواهند بود.
۱۰	با افزایش روحیه ملی‌گرایی می‌توان از دوتابعیتی‌ها برای افزایش قدرت ملی بهره گرفت.	روحیه ملی با وفاداری به تابعیت حاصل می‌شود و دوتابعیتی‌ها فاقد این وفاداری هستند.
۱۱	دیپلماسی عمومی بخشی از قدرت ملی است و دوتابعیتی‌ها تقویت‌کننده آن هستند.	دوتابعیتی‌ها افرادی منفعت‌محور بوده لذا نمی‌توان آنها را بخشی از دیپلماسی عمومی دانست.

ج) وضعیت دوتابعیتی‌ها در ایران

یکی از نکات مهم و مطرح در باب تابعیت در ایران وضعیت دوتابعیتی‌ها یا همان ایرانیانی است که تابعیت کشوری دیگر را در کنار داشتن تابعیت ایرانی پذیرفته‌اند. افرادی که بخش عمده‌ای از آنها را ایرانیان خارج از کشور تشکیل می‌دهند که به عناوین و طرق مختلف از جمله درخواست شخصی، ازدواج، تولد فرزندان یا خود در خارج از ایران یا پناهندگی دارای تابعیت مضاعف شده‌اند. بر اساس آمار سازمان ملل جمعیت ایرانیان خارج از کشور ۲۰۶۲۶۵۸ نفر عنوان شده است؛ حال آنکه وزارت امور خارجه این رقم را بیش از پنج میلیون نفر (۵۲۹۳۴۵۱ نفر)^۲ عنوان می‌کند و برخی دیگر از منابع غیررسمی این رقم را تا هشت میلیون^۳ نیز اعلام داشته‌اند. نگاهی بر قوانین جمهوری اسلامی ایران بیانگر مواد قانونی در باب تابعیت و دوتابعیتی‌ها می‌باشد که البته بخشی از آن نیز اعطای تابعیت ایرانیان به غیرایرانیان است در حالی که بسیاری از آنها لغو تابعیت کشور را صورت نداده و عملاً دوتابعیتی با دریافت تابعیت اکتسابی ایران هستند.

۱. تابعیت مضاعف در قوانین ایران

هر چند که پس از پیروزی انقلاب اسلامی، جمع قابل توجهی به دلایلی همچون معلوم‌نبودن سرنوشت کشور، جنگ و ناامنی، ترس از پیامدهای ارتباطشان با رژیم سابق، رسیدن به شرایط اقتصادی بهتر و... به کشورهای دیگر رفته و بسیاری از آنها تابعیت کشور میزبان را پذیرا شده‌اند اما رویکرد عملی ایران پس از انقلاب، همواره بر پایه نپذیرفتن تابعیت دوگانه برای شهروندان ایرانی و امتناع در پذیرش حمایت‌های سیاسی در صورت وجود تابعیت دیگر بوده است (انوری و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۸۷).

ماده ۹۸۹ قانون مدنی ایران تصریح دارد که اخذ تابعیت کشور دیگر از سوی اتباع ایران که بر خلاف مقررات صورت بگیرد، پذیرفته نیست و آن فرد همچنان تبعه ایران محسوب می‌شود (منصور، ۱۳۷۹: ۱۷). در اصل ۴۱ قانون اساسی مقرر شده است: «تابعیت ایران حق مسلم هر فرد ایرانی است و دولت نمی‌تواند آن را سلب نماید». (دانش‌پژوه، ۱۴۰۱: ۷۴) از طرفی نظر قانونگذار ایرانی در رابطه با تحصیل تابعیت مضاعف توسط اتباعش در صورت رعایت موازین قانونی بلااشکال است. (فرح‌دوست، ۱۳۹۸: ۱۸۸)

۱. سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۱، ص ۲۱

۲. اداره امور ارتباطات و اطلاعات ایرانیان خارج از کشور وزارت امور خارجه ج.ا.ا. اسفند ۱۴۰۱

۳. رجوع به سخنان حشمت‌الله فلاحت‌پیشه، رئیس کمیسیون امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس شورای اسلامی به تاریخ ۱۳۹۷/۶/۳

از منظر حقوق ایران نیز در برخی موارد امکان تحقق تابعیت مضاعف وجود دارد از جمله:

۱. کسب تابعیت مضاعف از طریق محل تولد؛^۲ ازدواج زن ایرانی با اتباع بیگانه؛^۳ مشمولین بند (۴) ماده (۹۷۶) قانون مدنی^۱؛^۴ مشمولین بنده (۶) ماده (۹۷۶)^۲؛^۵ مشمولین بند (۷) ماده (۹۷۶)^۳ (منصور، ۱۳۷۹: ۱۶۳).

در این میان مدیران و کارمندانی که با حفظ تابعیت ایرانی، تابعیت کشور دیگر را می‌پذیرند، علاوه بر اینکه به موجب قانون ایران، ایرانی محسوب می‌شوند و در عین حال تبعه کشور دیگر نیز هستند، به موجب ماده ۹۸ قانون مدیریت خدمات کشوری و با تأیید وزارت امور خارجه از خدمت دولت منفصل خواهند شد (مشهدی و گائینی، ۱۴۰۰: ۱۳۶).

با وجود این هرچند که در قانون مدیریت خدمات کشوری و قانون استخدامی کشور، استخدام افراد دو تابعیتی در پست‌های دولتی ممنوع اعلام شده است اما بر اساس همین قوانین به‌کارگیری این گونه افراد به‌عنوان مشاور، رابطه استخدامی با دولت محسوب نمی‌شود، پس منعی هم برای انجام آن وجود ندارد. این امر موجب به‌کارگیری برخی دو تابعیتی‌ها در سمت مشاور در مراکز راهبردی و کلیدی شده که خسارت‌هایی را به کشور وارد کرده است (فرح‌دوست، ۱۳۹۸: ۲۵۳).

۲. رویکردهای میانه در قبال دو تابعیتی‌ها در ایران

بسیاری از کشورهای جهان به‌خصوص کشورهای پیشرفته و پیشرو به اهمیت و جایگاه سرمایه‌های انسانی در فرایند کلان توسعه خود پی‌برده‌اند. این کشورها با معرفی برنامه‌های جذاب و اغواکننده در حوزه‌های مختلف دانشجویی، کاری، سرمایه‌گذاری و حتی استارت‌آپی در تلاش برای جذب استعداد‌های سایر کشورها به‌خصوص کشورهای در حال توسعه هستند (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۴۰۱: ۱۷). این امر زمینه‌ساز شکل‌گیری دو تابعیتی‌های بیشتر به‌ویژه از میان ایرانیان تحصیل کرده به‌عنوان کشوری می‌شود که میزان تحصیل‌کردگان آن بیش از نیاز بازار کار داخل است.

---

۱. براساس این بند کسانی که در ایران از پدر و مادر خارجی که یکی از آنها در ایران متولد شده بوجد آمدند ایرانی محسوب می‌شوند و این در حالی است که امکان دارد تابعیت والدین وی براساس قوانین کشورهای متبوع آنان بر فرزند نیز تحمیل شود.

۲. براساس این بند هر زن تبعه خارجی که شوهر ایرانی اختیار کند، ایرانی محسوب است و این در حالی است که امکان دارد کشور متبوع وی، تابعیت خود را همچنان معتبر بداند.

۳. براساس این بند هر تبعه خارجی که تابعیت ایران را تحصیل کرده باشد ایرانی محسوب می‌شود و این در حالی است که امکان دارد کشور متبوع وی، تابعیت خود را همچنان معتبر بداند.

در همین حال عنوان می‌شود که قدرت نرم، توانایی جذب است و جذابیت اغلب منجر به پذیرش همراه با رضایت می‌شود (نای، ۱۳۸۶: ۱۱۱)؛ از همین رو باید به مسئله دوتابعیتی به عنوان بخشی از قدرت ملی در قالب قدرت نرم نگریست.

برخی بر این عقیده‌اند که دارندگان تابعیت مضاعف نه یک تهدید، بلکه فرصتی هستند که می‌توان از آنها در جهت منافع کشور بهره گرفت و مسئولیت دولت‌ها نیز آن است تا ضمن درک شرایط آنان، زمینه بهره‌گیری از ظرفیت‌های آنها را فراهم سازند. این افراد در بیان دیدگاه خود استدلال‌هایی را مطرح می‌کنند از جمله اینکه در عصری که به جهانی شدن معروف است دیگر مرزهای جغرافیایی معنایی ندارد و مهاجرت و تابعیت دیگری را گرفتن، امری عجین شده با این دوران است (Spiro, 2010: 116). پیروان این دیدگاه تأکید دارند که وجود تابعیت مضاعف به معنای خیانت و وطن‌فروشی نیست؛ چنانکه برخی از افراد در داخل ایران با تابعیت ایرانی به کشور خیانت می‌کنند حال آنکه ایرانیان بی‌شماری در خارج از کشور با وضعیت دوتابعیتی قلبشان برای وطن می‌تپد و حاضر به هیچ اقدامی علیه آن نمی‌باشند. در همین حال عنوان می‌شود که بسیاری از افراد به دلیل چالش‌های اقتصادی و ناامیدی از آینده خود و فرزندان‌شان مجبور به ترک ایران و گرفتن تابعیت دیگر شده‌اند؛ از همین رو تنبیه آنان به جرم دوتابعیتی بودن خارج از انصاف است چراکه ابعاد مسئولیت دولت‌ها، ایجاد شرایط مطلوب اقتصادی را برای همگان است و حداقل خسارتی که دولت‌ها در محقق‌نساختن مطلوب این مهم می‌توانند بپردازند، چشم‌پوشی بر دوتابعیتی شدن این افراد است.

نکته آنکه در شرایطی که ایران در شرایط تحریم به شدت نیازمند سرمایه‌گذاری و نیروی متخصص برای رونق تولید می‌باشد، سرمایه ایرانیان خارج از کشور و تخصص علمی آنها از جمله دوتابعیتی‌ها می‌تواند مؤلفه‌ای برای شکستن تحریم‌ها به شمار آید. در نقطه مقابل البته دیدگاهی برگرفته از نگاه منفی به نقش دوتابعیتی‌ها در قدرت ملی ایران مطرح است به گونه‌ای که دوتابعیتی‌ها را تضعیف‌کننده ملی‌گرایی و وطن‌دوستی دانسته‌اند.

ملت فقط در قالب کشور تحقق می‌یابد، وفاداری و وابستگی به کشور بر سایر وابستگی‌ها ارجحیت دارد (بیلیس و اسمیت، ۱۳۹۵: ۹۷۸). از همین رو دوتابعیتی‌ها عملاً وفاداری به کشور خود را با وابستگی به کشور دیگر از دست داده‌اند. پیروان دیدگاه منفی همچنین تأکید دارند که حقوق بین‌الملل اجازه می‌دهد تا عموم افراد، تابعیت یک دولت جدید را به دست آورند اما به شرط آنکه تابعیت قبلی را کنار بگذارند (forcese, 2006: 384) و پذیرش تابعیت مضاعف افراد، رفتاری مغایر با حقوق بین‌الملل قلمداد می‌کنند.

هرچند که همچنان نگاه غالب در ایران بر رویه منفی‌انگاری در قبال دوتابعیتی‌هاست و قدرت ملی در قالب تک‌تابعیتی بودن اتباع ایرانی ارزیابی می‌شود، اما رویکردها و دیدگاه‌های نوینی از سوی مسئولان نظام در باب ایرانیان خارج از کشور و دوتابعیتی‌ها مشاهده می‌شود که برآند مسئله دوتابعیتی‌ها را به مثابه تقویت‌کننده‌های قدرت ملی، تعریف و به آن بپردازند چنانکه وزیر امور خارجه وقت جمهوری اسلامی ایران در کارگروه کنسولی شورای عالی امور ایرانیان خارج از کشور در سال ۱۴۰۲، طی سخنانی با بیان اینکه «ایرانیان دوتابعیتی را هرگز تهدید نمی‌دانیم، از همه ایرانیان خارج از کشور دعوت کرد که گرفتار تبلیغات کاذب ایران هراسانه نشوند و بدون دغدغه به کشور سفر کنند». (فارس، ۱۴۰۲) نکته قابل توجه دیگر در رویکردهای میانه در قبال ایرانیان خارج از کشور که بعضاً بسیاری از آنها دوتابعیتی‌ها شده‌اند، صدور کارت ملی برای این افراد است. در چارچوب این اقدامات، سامانه پرسمان تردد نیز با هدف بسترسازی برای آگاهی ایرانیان مقیم خارج از کشور که تمایل دارند از وضعیت خروج امن خود از کشور قبل از سفر مطلع شوند، توسط وزارت امور خارجه در بستر سامانه میخک از هشتم دی‌ماه ۱۴۰۰ راه اندازی شد (iranian.mfa, 1400). افزون بر این‌ها، در رویکردهای نوین در قبال ایرانیان خارج از کشور که می‌توان به دوتابعیتی‌ها نیز نسبت داد، پذیرش جایگاه سیاسی آنها به عنوان بخشی از جامعه است. چنانکه رئیس وقت مجلس شورای اسلامی ایران در دیدار با ایرانیان مقیم آفریقای جنوبی در سال ۱۴۰۲ با بیان اینکه وقتی توقع داریم در هر شرایطی ایرانیان مقیم خارج از کشور تبادل اقتصادی داشته باشند، باید نماینده آنها در مجلس حضور داشته باشد و موضوعات مربوط به آن‌ها را دنبال و حل کند (فارس: ۱۴۰۲)

۳. دوتابعیتی‌ها، قدرت ملی و سیاست‌گذاری بر اساس الگوهای بیرونی

ضرورت‌های ایجادشده مبنی بر به‌روزرسانی دیدگاه‌ها در قبال ایرانیان خارج از کشور که شامل دارندگان تابعیت مضاعف نیز می‌شود، موجب برداشته‌شدن گام‌های مثبت و قابل توجهی در این زمینه شده است. قدر مسلم در ادامه مسیر و رسیدن به راهبردی مؤثر و بهینه برای حل مسئله ایرانیان خارج از کشور و ایرانیان دوتابعیتی در کنار توجه به شرایط و اولویت‌ها و ضرورت‌های داخلی کشور، ارزیابی و مطالعه مسیرهایی که سایر کشورها در قبال مسئله دوتابعیتی‌ها پیموده‌اند، می‌تواند مؤلفه‌ای مهم در تسریع و تقویت سیاست‌گذاری‌های پیش رو قلمداد شود. چنانکه در بخش نخست ذکر شد، رویه‌ای که در عرصه جهانی در باب دوتابعیتی‌ها مشاهده می‌شود، آن است که هر چند برخی کشورها همچنان بر رویکرد نخست یعنی نفی کامل تابعیت مضاعف تأکید دارند و همچنان قدرت ملی را در نفی دوتابعیتی‌ها می‌بینند اما

رویه غالب، عبور از این دیدگاه به سمت رویکردهای نوینی همچون پذیرش مشروط تابعیت مضاعف، پذیرش غیرمشروط دارندگان تابعیت مضاعف، پذیرش و اعطای تسهیلات اقتصادی و سیاسی همچون داشتن نماینده در پارلمان و آزادی هرگونه فعالیت اقتصادی و پذیرش دوتابعیتی‌ها به عنوان بخشی از دیپلماسی و تقویت تعاملات جهانی است.

قدر مسلم بهره‌گیری از تجربیات و رویکردهای سایر کشورها در این مسیر می‌تواند مؤلفه‌ای مهم باشد که در قالب بهینه‌سازی و بومی‌سازی این تجربیات اجرایی شود. رسیدن به مقصود، نیازمند یک سیاستگذاری عمومی و فراگیر است که برای حصول آن توجه به چند نکته در طیفی از اقدامات از مرحله طرح مسئله تا اجرایی‌سازی سیاست‌های تدوین‌شده را ضروری می‌نماید.

هر چند در سال‌های اخیر به دنبال بروز جرائم مهمی توسط افراد و مدیرانی که دارای تابعیت مضاعف بوده‌اند، دغدغه بسیار جدی در رابطه با به‌کارگیری افراد دارای تابعیت مضاعف در نظام اداری کشور، مطرح شده است، اما باید در نظر داشت که امروزه از یک‌سو میلیون‌ها ایرانی در خارج از ایران زندگی می‌کنند که بعد از مهاجرت، تابعیت یا اقامت دیگر کشورها را گرفته‌اند و این جمعیت قابل حذف نیست و بایستی به موضوع تابعیت مضاعف با یک نگاه کلان و با در نظر گرفتن کلیه ابعاد حقوقی، سیاسی، امنیتی، بین‌المللی و منافع ملی توجه شود (مرندی و مظفری سبینی، ۱۳۹۹: ۲۰۲). از سوی دیگر باید پذیرفت که ایرانیان خارج از کشور - که شاید دارای تابعیت مضاعف باشند - به تدریج توانسته‌اند چه برای حاکمیت و مردم ایران و چه برای دولت‌ها و مردمانی که ایرانیان در کشور آنها زندگی می‌کنند، به جایگاهی قابل توجه و تأثیرگذار در سیاست‌ورزی تبدیل شوند، از این رو در گام نخست باید اصل موضوع، یعنی وجود جمعیتی قابل توجه از دوتابعیتی‌ها و ضرورت سیاستگذاری در قبال آنها با تکیه بر بهره‌گیری از ظرفیت‌هایشان را مورد توجه قرار داد.

دوم آنکه یکی از نکات منفی در باب سیاستگذاری پیرامون ایرانیان خارج از کشور و به ویژه دوتابعیتی‌ها را تکرر متولیان امر از مجلس و دولت گرفته تا دستگاه قضا و ساختارهای امنیتی تشکیل می‌دهد که اصلاح این وضعیت ضرورتی مهم در تحقق این سیاستگذاری می‌باشد.

فقدان یک ساختار تخصصی در این حوزه، منجر به این واقعیت تلخ شده است که هر از چند گاهی، شاهد مباحث غیرکارشناسی و ارائه طرح‌ها و لوایحی در مجلس پیرامون مسائل پیچیده و چندبعدی مربوط به تابعیت و اقامت مضاعف ایرانیان باشیم که نه تنها مشکلات را در

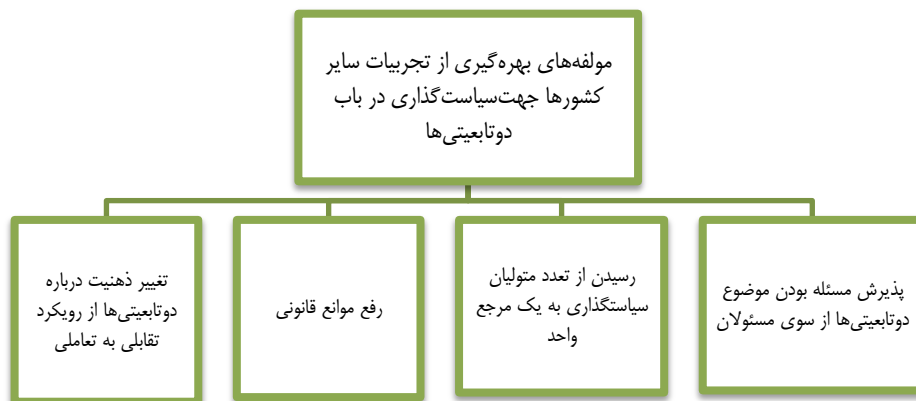
این حوزه برطرف نمی‌نمایند بلکه فرصت‌های باقی‌مانده را نیز به تهدید تبدیل می‌کنند (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۳۹۹: ۹) که از پیامدهای آن موجی از دوتابعیتی‌ها خواهد بود. بر این اساس یکی از مؤلفه‌های مهم در عرصه سیاستگذاری از جمله در باب دوتابعیتی‌ها و بهره‌گیری از تجربیات سایر کشورها در این زمینه، رسیدن به یک انسجام درونی در میان متولیان امر از تدوین سیاست تا اجرای آن که به‌دور از سیاسی‌کاری جناحی و حزبی بوده و به موازی‌کاری‌ها و سردرگمی ذی‌نفعان سیاست‌گذاری پایان دهد، بایسته است. سوم آنکه در سیاست‌گذاری در قبال ایرانیان دوتابعیتی، بهره‌گیری از تجربیات سایر کشورها به‌ویژه در راستای رفع موانع قانونی حائز اهمیت است. نگاهی به رویه‌های قانونی کشور از قوه مقننه گرفته تا دولت و قوه قضائیه و نهادهای امنیتی و نظارتی، بیانگر تعدد قوانین از یک سو و موانعی قانونی از سوی دیگر است که مانع بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و عملکردهای سایر کشورها از جمله در حوزه دوتابعیتی‌ها می‌شود. بر این اساس رویکرد به اصلاح قوانین به‌ویژه در حوزه مجلس شورای اسلامی به عنوان رکن قانون‌گذاری کشور، می‌تواند مؤلفه‌ای مهم در سرعت بخشیدن به تدوین و دست‌یابی به الگوی بهینه سیاستگذاری در حوزه ایرانیان خارج از کشور و دوتابعیتی‌ها باشد.

چهارم آنکه در حوزه ایرانیان خارج از کشور، شکافی میان این افراد و حاکمیت جمهوری اسلامی ایران ایجاد شده است به گونه‌ای که پس از سال‌ها، شناخت درستی از یکدیگر نداشته و به دید تهدید به یکدیگر می‌نگرند. این مسئله زمینه‌ساز سوءاستفاده معاندان از این افراد در چارچوب ایران‌هراسی علیه جمهوری اسلامی شده است (بیزدانیان، ۱۳۹۸: ۳۱۲).

نگاهی به تجربیات سایر کشورها در حوزه دوتابعیتی‌ها، نشان از بهره‌گیری آنها از فضای رسانه‌ای و تبلیغاتی جهت ترمیم ذهنیت منفی شهروندان داخلی و بیرونی کشورشان است. بر این اساس ترمیم تعاملات بین ایرانیان خارج از کشور و دولت، نیازمند سیاستگذاری و جستجوی راهکارهای همراهی بیشتر با ایرانیان خارج از کشور است. در این چارچوب بررسی وضعیت نگرش ایرانیان خارج از کشور در تعامل با دولت امری ضروری می‌نماید. نکته مهمی که در این زمینه باید مورد توجه قرار گیرد، آن است که ایرانیان خارج از کشور در گذشته ارتباط بسیار کمی با همدیگر داشتند، اما گسترش مسافرت بین کشورها و نیز فضای مجازی که پیوندهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را رقم زده، زمینه‌ساز پیوند آنها با کشور شده و از همین رو هر کدام از این افراد می‌توانند پل ارتباطی میان جمهوری اسلامی و ایرانیان در سراسر جهان باشند و بنابراین پذیرش آنها به عنوان یک مؤلفه مهم در دیپلماسی امری ضروری

می‌نماید. رویه‌ای که سایر کشورها به بهره‌گیری از ابزار رسانه‌ای و تبلیغاتی توانسته‌اند اجرایی سازند و بهره‌گیری از تجربیات آنها در این زمینه می‌تواند مؤلفه‌ای بس مهم در سیاست‌گذاری ایران در قبال ایرانیان خارج از کشور و دوتابعیتی‌ها باشد.

شکل ۱. مؤلفه‌های بهره‌گیری از تجربیات سایر کشورها جهت سیاست‌گذاری در باب دوتابعیتی‌ها

نتیجه‌گیری

برخلاف گذشته که تابعیت و زندگی در حوزه قلمرویی یک حکومت، محور وفاداری فرد به کشور و حاکمیت قلمداد می‌شد، در عصر حاضر با گسترش وسایل ارتباط جمعی و نیز آسان شدن جابه‌جایی فرد و گروهی و گسترش تابعیت‌های دوگانه و چندگانه عملاً این مؤلفه با تردیدهای بسیاری مواجه شده است؛ چنانکه برخی افراد به دور از وطن، روحیه ملی و وفاداری به کشور خود را حفظ کرده‌اند. حال آنکه برخی افراد به‌رغم حفظ تابعیت اولیه و زندگی در کشور خویش، راه خیانت و همراهی با بیگانگان را در پیش گرفته‌اند.

جمهوری اسلامی ایران نیز چنانکه ذکر شد با جمعیت مهاجر پنج تا هشت میلیون نفر در خارج از مرزهای خویش که عرفاً افرادی با تابعیت مضاعف شناخته می‌شوند و نیز چالش‌های اقتصادی، جنگ ادراکی و تبلیغات گسترده رسانه‌ای با محوریت امیدسوزی از زندگی در ایران، با مسئله ایرانیان دوتابعیتی در اخل و خارج مواجه است که چالش‌ها و مشکلات سیاسی،

اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، حقوق بشری و امنیتی و حتی با تأثیرات بر روابط با سایر کشورها و دعوای حقوقی در نهادها و دادگاه‌های بین‌المللی برای آن به همراه داشته است.

با توجه به اینکه مسئله تابعیت مضاعف، مسئله‌ای برای اکثر کشورها به شمار می‌آید، قدر مسلم تجربه‌اندوزی و ارزیابی دقیق عملکرد سایر کشورها در مواجهه با این پدیده و بومی‌سازی آن با شرایط ایران، می‌تواند تسریع‌کننده حل مسئله ایرانیان دوتابعیتی برای جمهوری اسلامی باشد. همانطور که ذکر شد هر چند که برخی کشورها به دلیل شرایط داخلی خویش رویکرد منفی و تقابلی با موضوع تابعیت مضاعف دارند اما رویه جهانی در مسیر ظرفیت‌سازی و تبدیل آن به فرصت‌های بیشتر جهت تقویت قدرت ملی گام برداشته است؛ به‌ویژه آنکه در دنیای امروز دیگر صرف توان دفاعی و جمعیت بومی بیانگر قدرت ملی کشورها نیست و مؤلفه‌های فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی، ارتباطات جمعی، میزان نقش‌آفرینی جهانی، قدرت نرم و میزان نفوذ در افکار عمومی جهان به مؤلفه‌های مهم قدرت ملی مبدل شده‌اند. همچنین واژه وفاداری از وضعیت سکونت در یک مکان و علاقه و دلبستگی داشتن به خدمت به سرزمین خویش به‌رغم سکونت و فعالیت در سرزمین دیگر تغییر کرده است.

با عنایت به این مؤلفه‌ها می‌توان گفت که برای حل مسئله ایرانیان دوتابعیتی در کنار توجه به مسائل امنیتی و به حداقل‌رساندن تهدیدات، ظرفیت‌سازی از این بخش از ایرانیان که بسیاری از آنها افراد تحصیل‌کرده که بعضاً دارای ظرفیت‌های اقتصادی و بین‌المللی نیز می‌باشند، امری ضروری می‌نماید.

در شرایطی که دیگران با ایران‌هراسی و تبلیغات منفی به دنبال ظرفیت‌سازی از جمعیت قابل‌توجه ایرانیان خارج از کشور علیه جمهوری اسلامی در بیرون از مرزها هستند و به تبع آن تأثیراتی که این افراد بر خویشاوندان و نزدیکان خویش در داخل ایران می‌توانند داشته باشند و نیز مشکلات اقتصادی کشور که زمینه‌ساز گرایش بیشتری به‌ویژه در نسل جوان برای مهاجرت از ایران و گرفتن تابعیت سایر کشورها و سوءاستفاده بیگانگان از این وضعیت برای تضعیف قدرت و امنیت ملی ایران شده است، اصلاح رفتاری در قبال ایرانیان خارج از کشور و دارندگان تابعیت مضاعف به یک ضرورت انکارناپذیر تبدیل شده است.

در همین راستا بهره‌گیری از تجربیات سایر کشورها در حوزه‌هایی همچون نگارش و اصلاح قوانین تابعیت، زمینه‌سازی برای تردید و ارتباط بیشتر ایرانیان خارج از کشور با سرزمین مادری و تسریع در ارائه تسهیلاتی همچون صدور کارت ملی برای این افراد که اخیراً آغاز شده است، تقویت و تحریک روحیه ملی و میهن‌دوستی به‌ویژه ایرانیانی که نسل اول مهاجرین به

خارج از کشور پس از انقلاب اسلامی شناخته می‌شوند و قطعاً خود و فرزندانشان دارای تابعیت مضاعف هستند؛ افزایش ظرفیت‌های فرهنگی و ارتباطی و گردشگری میان نسل دوم و سوم ایرانیان خارج از کشور که روحیه ملی‌گرایانه در آنها کمتر است اما در قالب گردشگر و سرمایه‌گذار می‌توان به ظرفیت‌سازی در میان آنها پرداخت؛ تقویت ظرفیت‌های رسانه‌های برون‌مرزی به‌ویژه در فضای مجازی برای مقابله با ایران‌هراسی و جلوگیری از تبدیل شدن ایرانیان خارج از کشور و دوتابعیتی‌ها به اپوزیسیون و معاند جمهوری اسلامی؛ افزایش حمایت‌های کنسولی و قضایی از ایرانیان خارج از کشور که تحت هر شرایطی حتی داشتن تابعیت مضاعف طبق قانون اساسی شهروند ایران قلمداد می‌شوند با هدف بهبود نگرش و ایجاد علاقه و حس وطن‌دوستی در میان آنها و... در این چارچوب توصیه می‌شود.

نکته دیگر آنکه با عنایت به اینکه کشورهای غربی از مؤلفه‌هایی همچون تابعیت مؤثر برای اعمال فشار سیاسی و قضایی بر ایران در قبال دوتابعیتی‌هایی که به جرم جاسوسی بازداشت شده‌اند و نیز ایران‌هراسی بدون اشاره به ماهیت ایرانی و غیرقانونی تابعیت مضاعف این افراد بهره می‌گیرند، جا دارد جمهوری اسلامی از ظرفیت‌های حقوق‌دانان و کارشناسان حقوق بین‌المللی جهت یافتن راهکارهای قانونی از جمله در قوانین سایر کشورها، جهت مقابله با این پدیده بهره‌برداری نماید.

همچنین به نظر می‌رسد تشکیل نهاد و کمیته‌ای مشترک از تمامی دست‌اندرکاران فعال در حوزه تابعیت، تابعیت مضاعف، ایرانیان خارج از کشور از وزارت امور خارجه و وزارت کشور گرفته تا ثبت احوال، دستگاه قضا، نیروی انتظامی، نهادهای اطلاعاتی و امنیتی جهت هماهنگی و جلوگیری از موازی‌کاری و تضاد رفتاری به‌ویژه در قبال ایرانیان خارج از کشور که دارای تابعیت مضاعف قلمداد می‌شوند، تشکیل شود که با بهره‌گیری از ظرفیت‌های حقوق‌دانان، فعالان مدنی و اجتماعی، دستگاه دیپلماسی و فعالان حوزه دیپلماسی عمومی، ضمن ارزیابی دقیق از تغییر نگرش‌ها و قانون نویسی‌ها در سایر کشورها در قبال دارندگان تابعیت مضاعف، به اصلاح قوانین، اعتمادسازی و ظرفیت‌سازی از ایرانیان خارج از کشور در عرصه داخلی و خارجی و... مبادرت ورزد.

این روند در نهایت می‌تواند زمینه‌ساز تدوین سیاستی مدون و راهبردی جهت حل مسئله دوتابعیتی‌ها و فعال‌سازی ظرفیت‌های این بخش از اتباع ایران در عرصه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی داخلی و خارجی و آگاهی جهانی از ظرفیت‌های جمهوری اسلامی و در نهایت تقویت همه‌جانبه قدرت ملی کشور باشد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی اصول و موازن اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

منابع

- آل‌کجباف، حسین. (۱۳۹۳). تابعیت در ایران و سایر کشورها (چاپ دوم). تهران: انتشارات جنگل.
- ابراهیم‌گل، علیرضا، حکمتی‌مقدم، سید محسن. (۱۳۹۴). مطالعه تطبیقی تابعیت اکتسابی: درس‌هایی برای قانون‌گذار ایرانی. *فصلنامه حقوق خصوصی*، ۱۲(۱)، ۷۵-۱۰۳.
- انوری، مونا، قاسم‌زاده زاویه، سید مرتضی، و ظاهری، علیرضا. (۱۴۰۱). بررسی تطبیقی وضعیت و پیامدهای مثبت و منفی تابعیت مضاعف در حقوق ایران، روسیه و کامن‌لا. *ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۵(۹)، ۳۷۹-۴۰۴.
- بیلیس، جان، و اسمیت، استیو. (۱۳۹۵). *جهانی‌شدن سیاستی: روابط بین‌الملل در عصر نوین* (ابوالقاسم راه‌چمنی و دیگران، مترجمان). تهران: انتشارات ابرار معاصر.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. (۱۳۸۱). *ترمینولوژی حقوق* (چاپ دوازدهم). تهران: نشر گنج دانش.
- جهانگیری، علیرضا، پورقصاب امیری، علی، و اسدی، مدینه. (۱۳۹۴). *کسب تابعیت از طریق ورزش: مقایسه حقوق ایران و حقوق بین‌الملل*. تهران: نشر فکرسازان.
- حافظ‌نیا، محمدرضا، زرقانی، سیده‌ادی، احمدی‌پور زهرا، و رکن‌الدین افتخار، عبدالرضا. (۱۳۸۵). *طراحی مدل سنجش قدرت ملی کشورها. فصلنامه ژئوپلیتیک*، ۲(۲)، ۴۶-۷۳.
- دانش‌پژوه، مصطفی. (۱۴۰۱). *تابعیت در قانون اساسی و نسبت آن با قوانین عادی، با تأکید بر بند ۲ ماده ۹۷۶ قانون مدنی. فصلنامه دانش حقوق عمومی*، ۱۱(۳۶)، ۶۹-۹۲.
- رستمی‌نژاد، امید. (۱۳۹۵). *تابعیت مضاعف در حقوق بین‌الملل خصوصی*. تهران: انتشارات جاودانه.

رستمی‌نژاد، امید، و جعفری بتوند، شبنم. (۱۴۰۱). تغییر نقش تابعیت در حقوق بین‌الملل. تهران: انتشارات پژوهاک عدالت.

رجب‌پور، مجید، رضایی، عباس، شریفان، محمداسماعیل، و ایجابی، ابراهیم. (۱۳۹۷). بررسی همبستگی منابع قدرت با قدرت ملی برای ۱۰ کشور برتر دنیا. *فصلنامه راهبرد دفاعی*، ۱۶(۶۲)، ۱۴۹-۱۷۷. رصدخانه مهاجرت ایران. (۱۴۰۱). سالنامه مهاجرتی ایران. تهران: پژوهشکده سیاست‌گذاری دانشگاه صنعتی شریف.

وزارت امور خارجه. (۱۴۰۱). گزارش اخذ درخواست کارت هوشمند ملی. بازبایی‌شده از <https://iranian.mfa.ir/portal/newsview/714531>

عامری، هوشنگ. (۱۳۷۷). *اصول روابط بین‌الملل (چاپ سوم)*. تهران: انتشارات نقش جهان. عبداللهی، سید محمدعلی. (۱۳۹۳). *آشنایی با مفاهیم حقوق عمومی (بررسی مفهوم تابعیت)*. تهران: پژوهشکده شورای نگهبان.

عزیزی، آریا. (۱۳۹۸). *تابعیت مضاعف*. تهران: انتشارات قانون‌یار. خبرگزاری فارس. (۱۴۰۲ الف). *امیرعبداللهیان: ایرانیان خارج از کشور گرفتار تبلیغات کاذب ایران‌هراسانه نشوند*. بازبایی‌شده از <https://b2n.ir/hu4922>

خبرگزاری فارس. (۱۴۰۲ ب). *قالیباف: ایرانیان مقیم خارج از کشور باید در مجلس نماینده داشته باشند*. بازبایی‌شده از <https://b2n.ir/kw1119>

فرح‌دوست، محمدصادق. (۱۳۹۸). *تابعیت و تابعیت مضاعف از منظر حقوق بین‌الملل و رویه قضایی*. تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه.

قوام، سید عبدالعلی. (۱۳۷۲). *اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل*. تهران: انتشارات سمت. کنوانسیون اروپایی تابعیت [مورخ ششم نوامبر ۱۹۹۷]. (۱۳۷۷). *مجله حقوقی*، ۲۲(۲)، ۳۴۵-۳۷۴. منصور، جهانگیر. (۱۳۷۹). *قانون مدنی*. تهران: انتشارات آگاه.

مردی، الهه، و مظفری سببانی، خدیجه. (۱۳۹۹). *نظام حقوقی حاکم بر استخدام و به‌کارگیری دارندگان تابعیت مضاعف در ایران*. *فصلنامه حقوق اداری*، ۷(۲۳)، ۲۰۱-۲۲۳.

نای، جوزف. (۱۳۸۶). *منافع قدرت نرم (ناصر بلیغ، مترجم)*. *فصلنامه مطالعات بسیج*، ۳۶(۳)، ۱۰۷-۱۱۶. یزدانیان، حمید. (۱۳۹۸). *راهبردهای جمهوری اسلامی ایران در اداره امور ایرانیان خارج از کشور*. تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.

Alt, D., & Raichel, N. (2018). *Lifelong citizenship, moral development and citizenship education*. Brill. <https://doi.org/10.1163/9789463512398>.

Blázquez Rodríguez, I. (2022). The renunciation of one's nationality of origin and European Union citizenship: Is it compatible with Spain's dual nationality system? *Paix et Securite Internationales*, 10. https://doi.org/10.25267/paix_secur_int.2022.i10.1201.

- Boll, A. M. (2007). *Multiple nationality and international law*. Martinus Nijhoff Publishers.
- Brubaker, R. (2009). *Citizenship and nationhood in France and Germany*. Harvard University Press.
- Faist, T., & Gerdes, J. (2008). Dual citizenship in an age of mobility. *Migration Policy Institute*.
- Forcese, C. (2006). The capacity to protect: Diplomatic protection of dual nationals in the 'War on Terror'. *European Journal of International Law*, 17(2), pp. 369–394.
- Harpaz, Y. (2019). *Citizenship 2.0: Dual nationality as a global asset*. Princeton University Press.
- Parker, J. (2017). Peter J. Spiro, *At Home in Two Countries: The Past and Future of Dual Citizenship*. *European Journal of American Studies*, 12(1), pp.1–7. <https://doi.org/10.4000/ejas.11962>.
- Spiro, P. J. (1997). Dual nationality and the meaning of citizenship. *Emory Law Journal*, 46(4), pp. 1411–1485.
- Yasar, R. (2017). Trajectories of emigrant quasi-citizenship: A comparative study of Mexico and Turkey. *Comparative Migration Studies*, 5(1), pp.1–25. <https://doi.org/10.1186/s40878-017-0061-3>.